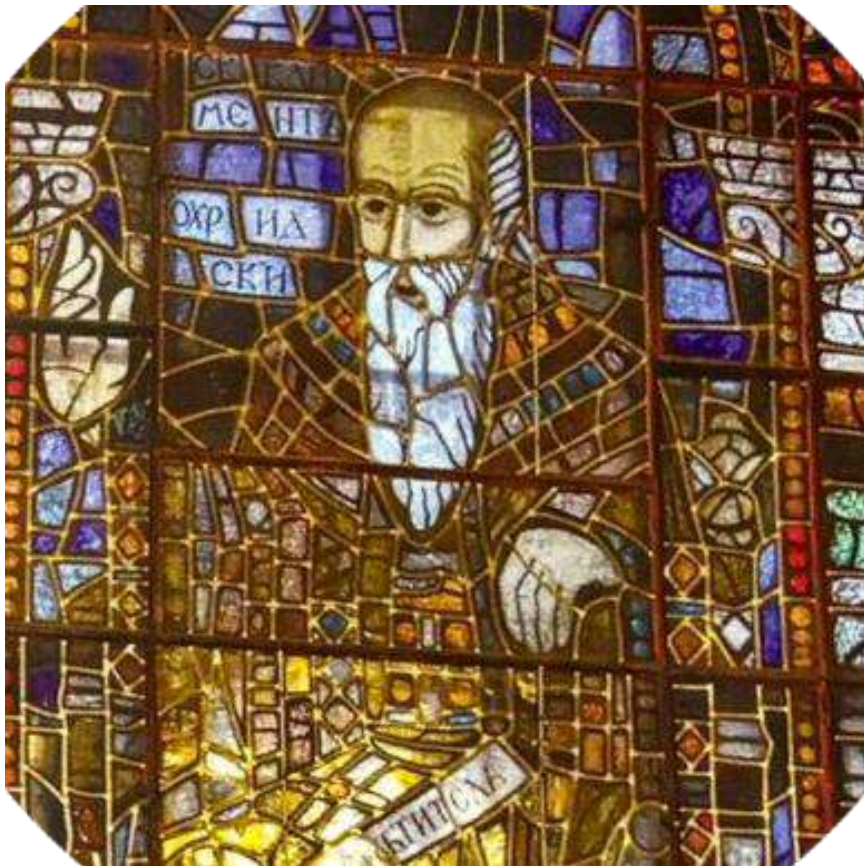

СИНТАКСИС, ПРАГМАТИКА, КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ

Снимка: Мария Русева

Оформление: Надежда Стоянова

НЕДОИЗКАЗАНОСТ С АБЕ: ОТКАЗ ОТ ОТГОВОР,

АГРЕСИЯ ИЛИ... ?

Анна Лазарова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

STARTING WITH *ABE* AND STOPPING SHORT:
REFUSAL TO ANSWER, AGGRESSION, OR...?

Anna Lazarova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

ORCID ID: 0000-0002-4493-8071

E-mail: a.lazarova@uni-sofia.bg

Abstract: Aposiopesis is not a figure of speech confined solely to rhetoric, drama, or fiction. The deliberate non-completion of an utterance also functions as an interactional device in naturally occurring conversation. This article examines a specific type of silence in Bulgarian, in which the initial, explicit part of the utterance is reduced to the pragmatic particle *abe* (*a be*), used either independently or in combination with the hortative particle *ya*. Drawing on speech act theory and subsequent work on (im)politeness, the analysis focuses on verbal reactions of the type *Abe(e)/A be...* and *Abe(ee)/A be ya...*, exploring the implicational potential of the particle in these incomplete utterances. The observations are based on examples drawn from internet communication, linguistic corpora and contemporary Bulgarian fiction.

Keywords: pragmatic particles, spontaneous spoken discourse, aposiopesis, disruption of the communicative process, Bulgarian

Резюме: Апосиопезата не е фигура на речта, характерна само и единствено за реториката, драматургията и белетристиката. Недовършването на изказване се използва като комуникативна тактика и в непринуденото устно общуване. Настоящото изследване се ситуира най-общо в полето на лингвистичната прагматика и е фокусирано върху един частен случай на замълчаване, при който първата, експлицитна, част от изказването е редуцирана до прагматичната частица *абe* (*а бe*), употребена самостоятелно или в комбинация с подбудителната частица *я*. С други думи през призмата на теорията за речевите актове и надграждащата я теория за не/учтивостта се анализират вербалните реакции от типа *Абe(ee)/А*

бе... и *Абе(еe)/А бе я...* и имплицативният потенциал на частицата в тях. Наблюденията ни се базират на примери, събрани от интернет, лингвистични корпуси и съвременна художествена литература.

Ключови думи: прагматични частици, неподготвена устна реч, апосиопеза, блокиране на комуникативния процес, български език

1. Недоизказаност и пре/замълчаване в спонтанната устната реч

Традиционно мислим за апосиопезата¹ като фигура на речта, характерна предимно за реториката, драматургията и белетристиката. Но замълчаването или недовършването на изказването са типични и за непринуденото устно общуване и съответно са обект на изследване на различни дялове на съвременното езикознание. Като прозодични особености на речта паузите занимават супрасегментната фонология и фоностилистиката. В психолингвистиката прекъсванията в речевия поток се разглеждат в две направления: като евентуални симптоми на езикова и речева патология (афазия, заекване и др.), но и като „прозорец“ към когнитивните процеси, свързани с речепроизводството. Хезитационните паузи се отдават на когнитивно натоварване, при което осигуряват на говорещия необходимото време за лексикален подбор или автокорекция. Разграничават се „празни“/тихи паузи и запълнени такива (Goldman-Eisler 1968). В озвучените паузи т.нар. филъри² функционират като прагматични сигнали, с които говорещият управлява вниманието на събеседника си и задържа думата (Clark, Fox Tree 2002), сякаш казва „Почакай! Мисля. Ще продължа.“. В социолингвистиката и прагматиката паузите и прекъсванията се анализират като комуникативна стратегия. В конврсационния анализ, където те играят ключова роля в модела на редуване на говорещите (turn-taking), се разграничават три вида замълчаване: а) пауза (pause) в рамките на реплика³ на един участник в разговора, която се използва от говорещия за планиране на следващия речев сегмент; б) „промеждутък“ или „празнина“ (gap) от около

¹ Прекъсване на речевия поток на оратора или героя, най-често поради силно вълнение, при което мисълта му остава недоизказана; лирическа пауза. Целта е да ангажира слушателя или читателя да довърши сам изказването.

² Средства за запълване на паузите в устната реч, които могат да бъдат фонационни като българското *ъ-ъ* или английските *uh* и *um*, пълнозначни думи като *значи* или нестандартни лексеми от типа на българския субстантивиран квалификативен демонстратив *таковата* (Tsvetkova 1996; Laskova, Dimitrova 2025).

³ Все още българските съответствия на ключовите термини от това направление не са напълно фиксирани, но за англ. turn вече съществува конвенция да се предава на български като *реплика* (която може да се състои от едно или повече последователни изказвания). Ако си представим разговора като шахматна игра, бихме могли метафорично да го преведем и като „ход“ (на говорене).

1 секунда при смяната на говорещия, която обикновено се свързва с колебание при взимането на думата и в) „прекъсване“ или „пропадане“ (lapse) от около 2 секунди (или повече) между репликите („ходовете“) на отделните участници, което се тълкува като сигнал за някакъв проблем в комуникацията, напр. смут, несъгласие, липса на интерес и др. (Sacks, Schegloff, Jefferson 1974).

Същинската недоизказаност обаче се реализира чрез елипси на изреченско равнище, а в рамките на речевия акт като прекъсване или недовършване на изказването, какъвто е механизмът на апосиопезата⁴. Хезитационната пауза е по-скоро неволно забавяне на съобщението с цел прецизиране, но не и пропускане на елементи, докато апосиопезата е съвсем съзнателен отказ от изричане, т.е. от локуция⁵ в духа на ранната теория за речевите актове (Austin 1975: 94–96). Понякога границата между тях обаче е тънка и се определя до голяма степен от контекста и интонацията. Така както след пауза за обмисляне на следващия речев сегмент говорещият може да промени синтактичната структура по средата на изказването си (анаколут), не е изключено и да се откаже да го завърши или, с други думи, възможно е хезитационната пауза да прерасне в апосиопеза. На пръв поглед този похват представлява своеобразен парадокс, при който илокутивният акт⁶ се осъществява чрез прекъсване на локутивния, което прекъсване може дори да повиши *степенна на илокутивната сила* (illocutionary strength)⁷, с други думи да направи изказването още по-въздействащо. Но *видът на илокутивната сила*

⁴ При все това в лингвистичната литература, посветена на спонтанната устна комуникация, този термин почти не се използва. В англоезичните изследвания на речевата патология се говори за „изоставяне на изказването“ (utterance abandonment), а в конврсационния анализ и изследванията на езиковата учтивост – за „незавършени/непълни изказвания“ (incomplete utterances).

⁵ Остин нарича самото изричане на смислово и граматически свързани думи на конкретен език „локутивен акт“ (locutionary act), а (из)казванията – локуции (locutions), т.е. пълни единици на речта. Локутивният акт според него представлява съвкупност от три акта: фонетичен (произнасяне на звуци), фатичен (произнасяне на думи от определен език с определена граматика) и ретичен (употреба на тези думи с определен смисъл и референция). Така че „локуцията“ покрива и физическото изговаряне и буквалния смисъл на изказването – неговото семантично съдържание и референциалната му насоченост.

⁶ Това е действието, което говорещият извършва или цели да извърши чрез изговарянето на дадено изказване. Остин използва термина „илокутивна сила“ (illocutionary force), за да означа комуникативното значение на изказването, което може да не е еднозначно и напълно определено от семантичното му съдържание. Напр. „Тук се пуши.“ представлява просто съобщаване на факт, като целта на съобщението обаче не се появява от семантичното му съдържание. В зависимост от това кой и при какви обстоятелства докладва съответния факт, изказването може да бъде само констатация, но и оплакване, и предупреждение, и разрешение. Така че с „илокутивна сила“ на изказването или на речевото действие се означава неговата функция, съответстваща на комуникативните намерения на говорещия, като днес синонимично се използва и терминът „илокутивен тип“.

⁷ Сърл въвежда този термин, за да коментира различния интензитет на изказванията от един и същ илокутивен тип (Searle 1976, 1979), докато *illocutionary force* се отнася до конвенционалния вид на речевото действие и съответства на експлицитната му функция според оригиналната концепция на Остин, който обаче говори само за *сила* (force).

(*force*) е конвенционален и не зависи напълно от пропозиционалното съдържание, а може да бъде разпознат с помощта на контекста, който освен предходните изказвания и характеристиките на конкретната комуникативна ситуация включва и споделените фонове познания за етнокултурните модели на общуване, както и невербалните (паралингвистични) средства (като интонацията и жестовете), които говорещият използва⁸.

С не(до)изказването са свързани и имплицатурите на Пол Грайс (Grice 1975) – ключово понятие⁹ в лингвопрагматиката, насочено именно към онова, което намекваме или оставяме да се подразбере, но не казваме експлицитно. Макар да става въпрос за скрита информация, която не е част от явното пропозиционално съдържание на изказването, често последното включва някакъв лексикален показател (*trigger*), който насочва адресата към определена интерпретация, и в спонтанната устна реч това обикновено са прагматични маркери и частици.

Обект на изследване в статията са прекъснатите и незавършените изказвания, характерни за българската разговорна реч, въведени с прагматичната частица *абе* (*a be*)¹⁰, употребена самостоятелно или в комбинация с подбудителната частица *я*. С други думи ще разгледаме вербалните реакции от типа *Абе(е)/А бе...* и *Абе(е)/А бе я...* и имплицативния потенциал на частицата в тях. Говорещият започва изказването си съответно с *абе* или *абе я*, след които прави пауза и/или удължава последния им гласен звук. Наблюдават се основно две последващи речеви тактики: а) довършване на репликата с експлицитен отказ да бъде даден релевантен, информативен отговор или изобщо да бъде продължена комуникацията и б) категорично прекъсване на изказването, при което имплицитното послание е най-общо „*Не искам да говоря (за това с теб)*.“.

Комбинацията от *абе* и подбудителното *я* в общия случай въвежда предложение за действие извън или в разрез с очакванията на адресата, включително за смяна на темата на разговора. Маркираната ѝ употреба обаче е в съчетание с повече или по-малко агресивен, често вулгарен директив, с който говорещият призовава адресата да прекрати общуването, като се пренасочи към друга дейност или като напусне комуникативното пространство. И именно този агресивен директив нерядко бива премълчан и/или

⁸ За невербалните средства като подчинена на езика подсистема виж у Андреана Ефтимова (Efimova 2003).

⁹ За основните проблеми около типологията и проявлението на имплицатурите виж у Димитър Трендафилов (Trendafilov 2013).

¹⁰ На този начален етап на изследването условно приемаме, че това са алтернативни варианти на графично фиксиране на една и съща лексема, която няма нормиран правопис.

заместен от жест, тъй като е социално неприемлив. В този случай имплицатурата „*Не искам да говоря (за това с теб).*“ е допълнена с афективен компонент „*и съм раздразнен(а) от това, че ме караш да го правя*“.

Разглежданите вербални реакции са характерни изключително и само за спонтанното устно общуване, поради което много рядко биват фиксирани писмено и съответните находки в електронните лингвистични корпуси са твърде малко за количествено изследване. Наблюденията ни се базират на примери от Българския национален корпус (Коева et al. 2012), от Българския национален референтен корпус – BulTreeBank (BNRC) и от базата данни за българска устна реч на BgSpeech (Rå Hauge, Tisheva, Dzhonova 2021). От Референтния корпус сме използвали Общия корпус с чисти текстове без анотация, а от BgSpeech – ресурса Транскрибирана устна реч в текстов формат. В полза на една по-голяма автентичност на изследвания езиков материал на този етап умишлено сме изключили примерите от преводната белетристика.

2. Семантика и функции на частицата *абе*

Абе е отличен български образец на *прагматична частица*, която притежава всички формални и функционални характеристики на този подклас дискурсни маркери, както това е подробно описано и анализирано от Йовка Тишева и Хетил Ро Хауге в съответното им програмно изследване (Tisheva, Rå Hauge 2004). Тя е неизменяема, няма собствено референциално значение и произходът ѝ не е достатъчно прозрачен, не влиза в стандартната изреченска структура. Заема начална позиция в изказването, „където се разполагат елементи, показващи връзките между участниците в речевия акт или между отделните реплики в него“. Основната ѝ функция е да изразява „отношението на говорещия към съдържанието на изказването или към определени елементи на речевата ситуация“ (Tisheva, Rå Hauge 2004: 255–256).

2.1. Според Кристилина Чолакова (Cholakova 1958: 45–46)

В първата монография, посветена на частиците в съвременния български език, *абе* е категоризирана като усилителна апелативна частица, характерна за народно-разговорната реч – отбелязва се употребата ѝ с или вместо вокатив и функцията ѝ да маркира „известна интимност, **фамилиарност**“. Според Чолакова *абе* може да служи и за усилване на „емоционалното съдържание на изречението, макар и по-слабо, отколкото другите усилителни частици“. Авторката привежда примери от класически литературни творби от края на 19-и и началото на 20-и век (на Вазов и на Йовков), в

които частицата изразява а) учудване, изненада, б) негодувание, недоволство, укор и в) заплаха.

2.2. Според Мари Врина (Vrinat 1999: 174–176)

Първото по-подробно описание на значението и комуникативното поведение на *абe* намираме в лингвопрагматичното изследване на българските експресивни частици на Врина. Според нея *абe* има най-напред чисто фатическа функция – служи за привличане на вниманието на участниците в комуникативната ситуация и сигнализира, че говорещият взема думата. Втората функция на частицата Врина формулира като „внезапна реакция на говорещия, предизвикана от дадена ситуация или реплика на събеседника“ и илюстрира с примери, в които я свързва с раздразнение, гняв и възмущение в духа на традиционното схващане за експресивните частици като средство за изразяване на емоционално състояние или отношение. Всъщност в цитираните две употреби (ексцерпирани от художествени произведения) *абe* маркира преди всичко отказ и несъгласие, които бихме могли да обобщим като отхвърляне (в първия случай на действието на адресата, а във втория – на мнението му). Френската българистка дефинира и трета функция – „**заключение по даден въпрос, желание на говорещия да приключи разговора**“. Тази употреба е представена с примери от Фонда на Честотния речник (Nikolova 1987), които надлежно илюстрират как частицата въвежда заключение или обобщение, но не съдържат категорични индикации за желанието на говорещия да приключи разговора¹¹.

2.3. Според Йовка Тишева и Хетил Ро Хауге (Tisheva, Ro Hauge 2004)

Както вече стана дума, най-прецизният и актуален анализ на *абe* е дело на Тишева и Хауге и е озаглавен „Частицата *абe* като прагматичен маркер“. Техните наблюдения се базират на емпиричен материал от вицове, събрани от интернет, като едно по-лесно достъпно приближение до спонтанната устна реч. В първата част на статията авторите излагат своите възгледи за категориалния статус на прагматичните частици в контекста на световните теоретични постановки по въпроса. От методологическа гледна точка особено важен е списъкът с най-често допусканите грешки при анализа на този вид езикови елементи. Чрез него се очертава и основната цел на изследването, а именно да се анализират отделните употребите на *абe* през теории за разбирането и възприемането

¹¹ Възможно е това да се дължи на ограничения обем на цитатите.

на информацията с оглед на интегрирането им в една обобщена дефиниция на значението на частицата.

Преди да пристъпят към конкретния анализ на семантиката и функциите на *абе*, Тишева и Хауге проследяват как и доколко тази частица е отразена в българската граматична и лексикографска литература и обръщат голямо внимание на различните хипотези за нейната етимология. Безспорно, дори при висока степен на десемантизация, функциите на прагматичните частици (и на дискурсивните маркери изобщо), както и графиката им, винаги се обуславят поне донякъде от техния произход. Обаче за конкретната употреба на *абе*, която ни интересува в случая, нито една от версиите не е особено просветляваща, освен най-популярната – че става въпрос за универбиран вариант на *а + бе*. Убедени сме, че тя съответства и на наивната представа на непредубедения носител на български език, който я свързва с емблематичния маркер за свойскост, неучтивост и вербална агресия *бе*. Това се доказва и от наблюденията на Йовка Тишева върху употребата на прагматични маркери в диалогичното общуване в медийна среда. „Ако слушателят не приема, не е съгласен с твърдението на говорещия или му се противопоставя, в условията на спонтанно битово общуване това отношение се означава най-често с използването на прагматични маркери, най-често частиците *абе*, *ама* в началото на изказването. При официално общуване тези елементи за оформяне на началото на изказването се използват рядко поради съзнанието на говорещите, че те са маркирани като разговорни, колоквиални, следователно неофициални и непrestiжни. От друга страна, директното противопоставяне или грубото отричане на твърдение на събеседника се приема като нарушение на максимите на разговора и може да доведе до понижаване на имиджа/предижността на образа, който в случая се изгражда само чрез вербални средства“ (Tisheva 2013: 62). Популярното схващане, че *абе* представлява съчетание от частиците *а* и *бе*, намира отражение и в писменото му фиксиране, при което се наблюдават поне два варианта – на разделно и слято изписване.¹² Съвременната тенденция в компютърно опосредстваната комуникация е да се изписва слято, като понякога дори се отбелязва удълженият [е] звук с две или три букви (*абее* и *абеее*).

Въз основа на анализирания материал Тишева и Хауге набелязват следните четири основни употреби на частицата като маркер за: а) **възражение/протест**; б) **чудене** и

¹² Както отбелязват и Тишева и Хауге, в речника на Н. Геров (1895-1904) са регистрирани общо шест комбинации, чиито тълкувания до голяма степен се припокриват: *á-бе*, *а-бе*, *а-бей*, *ха-бе*, *ха-бе*, *ха-бей*. А дали *áбе* и *абé* в непринудената устна реч на съвременния българин са само акцентни дублети или са специализирани в маркирането на различни функции на частицата би могло да представлява обект на отделно изследване.

недоумение; в) по-изчерпателен отговор от очакваното и г) привличане на вниманието (за започване на диалог). В духа на методологическата прескрипция за стремеж към генерализация те формулират следното инвариантно значение на *абе*: „Лицето А може да използва частицата "абe" пред Б, когато направи волеизява за състояние на нещата Х и когато предполага или знае, че Б желае състояние на нещата не-Х, и когато смята, че има достатъчен авторитет волеизявата на А да надделее“ (Tisheva, Rå Hauge 2004: 261), което обобщават допълнително така: „прагматичният маркер *абe* сигнализира конфликт между волеизявата на говорещия и волеизявата на слушащия или дадено положение на нещата“ (Tisheva, Rå Hauge 2004: 264).

3. *Абе* като маркер на речева тактика за блокиране на комуникацията

Типичните речеви тактики за стимулиране, пренасочване и блокиране на процеса на устното общуване, които българите обичайно следват, вече са сравнително добре проучени то Мариета Цветкова (Tsvetkova 2002) и Венера Димитрова (Dimitrova 2020). Цветкова описва четири модела на речево поведение (които възприема и Димитрова), чрез които адресатът може да блокира комуникативния процес: а) липса на ответна реакция (т.е. мълчание); б) експлицитен отказ от отговор; в) смяна на темата и г) деклариране на незаинтересованост и/или неосведоменост по предлаганата от адресанта тема. При все че *абe* маркира успешно и четирите тактики, тази частица остава извън фокуса на вниманието на двете изследователки. У Цветкова се среща само в един класически пример за груб експлицитен отказ от отговор: *Ще ми кажеш ли какво стана? – Абе, я си гл'ей работата!* А интересът на Димитрова е насочен предимно към друга – донякъде конкурентна на *абe* – частица: *ами* (в съпоставка с *ама*).

Имплицативната потенция на прагматичните частици при апосиопеза е блестящо демонстрирана от Таня Николова в стихотворението ѝ „И без въпроси, моля“¹³:

(1) " - Трябва да се живее!"

защо???

...ами...

тием

...а любовта?

а бе...

.....

¹³ https://liternet.bg/publish20/t_nikolova/i.htm

я наздраве!

.....

Най-напред самото заглавие представлява директен генерален отказ да се отговаря. Сетне *ами* сигнализира за забавяне на отговора на първия въпрос поради когнитивно затруднение на лирическия герой, т.е. функционира донякъде и като филър. Импликатурата, която *абе* маркира като реакция на втория въпрос, е „*Не искам да говоря за това*“. Мотивацията на отказа може да е липса на интерес към темата или преценка, че евентуалният отговор ще изисква прекомерни комуникативни усилия. Накрая с помощта на подбудителното *я* говорещият сменя темата, като всъщност пренасочва адресата към друга дейност: от говорене към пиене. Пресупозицията тук е, че тъй като и двете действия се извършват с устата, то пиенето със сигурност блокира говоренето.

Но и извън поетическия дискурс, в непринуденото битово общуване, *абе* бележи рязката смяна на предложената от адресанта тема. В пример (2) вероятната мотивация на отказа е или отново незаинтересованост на адресата или неудобство от факта, че се коментира негово неуместно действие (изял е баницата, която не е била предназначена за него) и това дискредитира социалния му образ:

(2) Участник 2: *е ние с Таня: [кратка пауза] а напред [кратка пауза] а назад*

Участник 1: *и ми изяде баницата*

Участник 2: *а ти шо я криеш от мене?*

Участник 1: *е криех си я за закуска*

Участник 2: ***абе** къде са ми джсапанките? [кратка пауза] а навънка [кратка пауза] това па кво прай тука? (BgSpeech)*

3.1. С експлицитен отказ

Отказът по принцип е форма на насилие, не само защото е свързан с налагането на волята на единия участник в разговора, която е в разрез с тази на другия/другите (ситуацията, която Тишева и Хауге описват като „конфликт между волеизявата на говорещия и волеизявата на слушащия“), но преди всичко защото непредоставянето на поисканата информация се явява нарушаване на принципа за сътрудничество на Грайс. Началното *абе* маркира именно разминаването в желанията на събеседниците, а самият отказ най-често се експлицира с изрази от типа на *не ми се говори/не е за разправяне/мани (мани)*:

(3) – *Какво става с теб, много си отслабнал?*

– *А бе... тя моята е една... Не е за разправяне!* (BNRC)

(4)

„Благодаря ти, Шишарко, сега ще оправим работата.“ И аз съвсем... абе, мани

... Даже за малко да ми се напълнят очите, обаче – не. (BNRC)

В примери (3) и (4) неучтивостта на отказа да се даде задоволителен отговор е донякъде смекчена от загатнатата социално приемлива мотивация, свързана с непосилен емоционален товар. В този случай става въпрос по-скоро за въздържание с цел запазване на душевното благосъстояние на участниците в разговора, отколкото за отказ. В (3) отговарящият най-напред сигнализира с *абе* и хезитационна пауза, че се колебае как и дали изобщо да предостави информацията, а в следващия речев сегмент вече избира да използва своеобразен евфемизъм (неопределеното *една*), с което показва, че я е преценил като потенциално травмираща за събеседника. В (4) разкъсаността на речевия поток е индикация, че говорещият изпитва комуникативно затруднение, породено от силно вълнение.

Друг мотив за отказване от информативен отговор, който изисква по-големи комуникативни усилия и от двете страни поради сложността на темата, е предполагаемата незаинтересованост или некомпетентност на събеседника:

(5) – *Заради радиацията ли?*

– *Не. Не е заради „атомния въздух“, дет' вика тъщата. Друга е причината.*

Абе, какво да те занимавам... (BNRC)

3.2. С апосиопеза

Категоричното прекъсване на изказването след *абе* е почти равносилно на липсата на каквато и да било ответна реакция. Запазването обаче на абсолютно мълчание от страна на обекта на комуникативните атаки позволява на търсеция контакт да прави продължителни опити за установяването на такъв. В този случай прагматичната частица потвърждава илокутивната сила на отказа от общуване и функционира като предупреждение, маркирайки имплицитна заплаха към адресата (в съответствие на третата функция на *абе*, отбелязана от Чолакова).

(6) *Ако питаш мен, трябва да се коалират, но обезателно да махнат шпионите от листите, извива врат възрастен мъж зад рамото на младеж с подпухнали очи и*

свойски започва да срича заглавието във вестника. *Абее*, отдръпва се леко младежът и отгръща следваща страница. (BNRC)

3.3. Неучтивост и вербална агресия

Блокирането на комуникативния процес може да бъде постигнато и чрез директен призив за прекратяването му, т.е. с повелително изказване. Когато тези директиви са емоционална защитна реакция, те често нарушават обществените норми на интеракция, например чрез неуместно скъсяване на социалната дистанция. Популярна начална конструкция на този тип изказвания е комбинацията от прагматичната частица *абее*, която функционира като маркер за неучтивост, и подбудителната *я*. Едно възможно продължение е с императив на глагол със значение „напускам комуникативното пространство“, напр. *махам се*, *разкарвам се* и др:

(7) *Въпреки че из центъра ходя основно пеша, днес се качих на трамвая. Вътре имаше двадесетина, предимно белокози пасажери с маски на лицата. Имаше и един млад бабанка, който кихаше, кашляше и се секнеше в салфетка, като междуременно говореше по телефона, без маска. Аз съм съгласен, че някои от правилата могат да се спазват с необходимия дисконт здрав разум, но тъй като в случая такъв липсваше, отидох и му направих забележка. Той ме отсвири с едно " *абее я ми се мАни от главата*".* (BNRC)

По-агресивните директиви за отказ от комуникация обикновено включват нецензурни изрази, които в една част от случаите биват премълчани, тъй като изказването им в конкретна комуникативна ситуация може да навреди на социалния образ на говорещия:

(8) *Репортер на "България Днес" го потърси за коментар. " *Абее я си...*" тросна се кисело Годжи и затвори телефона, след като чу въпроса за заפורираните му сметки.* (Web Clark)

4. Заключение

Абее е полифункционална прагматична частица, която участва в типичните речеви тактики за стимулиране, пренасочване и блокиране на процеса на устното общуване. В прекъснатите и недовършените изказвания тя функционира като лексикален показател (trigger), който ориентира адресата при интерпретирането на вложения от адресанта

смисъл. С *абе* се маркира експлицитния отказ от отговор, рязката смяна на темата, а също така и незаинтересоваността или неосведомеността на отговарящия по предложената от друг участник в разговора тема. Желанието за приключване на разговора (според формулировката на Vrinat 1999), за което частицата сигнализира, може да се дължи на твърде голямото усилие, което е необходимо за качественото информирание на събеседника, или на неприятното естество на разговора, а може да е продиктувано и от преценката на говорещия, че не би постигнал удовлетворителен резултат. При удължаване на крайния ѝ [e] звук и/или последваща хезитационна пауза бихме могли да допуснем, че функционира и като филър. В контекста на блокиране на комуникацията нейни позиционни и функционални конкуренти са частиците *ама* и *ами*, първата от които маркира несъгласие/възражение, но и желание за преговори, а втората – предимно затруднението на говорещия да предостави релевантна информация, докато *абе* изразява категорично нежелание за общуване.

Библиография

- Austin 1975*: Austin, J. L. How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press, 1975.
- Brown, Levinson 1987*: Brown, P., S. Levinson. Politeness: Some Universals in Language Use. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Cholakova 1958*: Cholakova, Kr. Chastitsite v savremenniya balgarski ezik. Sofia: BAN, 1958. [Чолакова, Кр. Частиците в съвременния български език. София: БАН, 1958]
- Clark, Fox Tree 2002*: Clark, H. H, J. E. Fox Tree. Using *uh* and *um* in spontaneous speaking. – Cognition, 84(1)/2002, 73–111. <[https://doi.org/10.1016/S0010-0277\(02\)00017-3](https://doi.org/10.1016/S0010-0277(02)00017-3)> [date of entering 21.03.2026]
- Dimitrova 2020*: Dimitrova, V. Pragmatichni i sintaktichni osobenosti na dialogichното edinstvo vapros-otgovor. (Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen „doktor“) [date of entering 14.02.2026] <<https://digital.libsu.uni-sofia.bg/bg/v/35035>> [Димитрова, В. Прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор. (Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“) [прегледан 14.02.2026]]
- Eftimova 2003*: Eftimova, A. Neverbalni (paralingvisticzni) sredstva v publitsistichnite televizionni predavaniya. – E-spisanie LiterNet, 7(44)/2003 [date of entering 13.02.2026] <<https://litenet.bg/publish9/aefimova/neverbalni.htm>> [Ефимова, А. Невербални (паралингвистични) средства в публицистичните телевизионни предавания. – Е-списание LiterNet, 7(44)/2003 [прегледан 13.02.2026]

- Goldman-Eisler 1968*: Goldman-Eisler, F. Psycholinguistics: Experiments in Spontaneous Speech. London & New York: Academic Press, 1968.
- Grice 1975*: Grice, H. P. Logic and Conversation. – In: Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts. New York: Academic Press, 1975, 41–58.
- Koeva et al. 2012*: Koeva, S., I. Stoyanova, S. Leseva, Tz. Dimitrova, R. Dekova, E. Tarpomanova. The Bulgarian National Corpus: Theory and practice in corpus design. – Journal of Language Modelling, pp. 65–110.
- Laskova, Dimitrova 2025*: Laskova, L., D. Dimitrova. Onakovata na takovata. Kam vaprosa za roda na substantiviranite kvalifikativni demonstrativi na -o-va-ta. – V: Edinstvo i razdelenie v ezitsite, literaturite i kulturite. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2025, 97–112. [Ласкова, Л., Д. Димитрова. Онаковата на таквата. Към въпроса за рода на субстантивираниите квалификативни демонстративи на -о-ва-та. – В: Единство и разделение в езиците, литературите и културите. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2025, 97–112.]
- Nikolova 1987*: Nikolova, Tsv. Chestoten rechnik na balgarskata razgovorna rech. Sofia: Nauka i izkustvo, 1987. [Николова, Цв. Честотен речник на българската разговорна реч. София: Наука и изкуство, 1987.]
- Rå Hauge, Tisheva, Dzhonova 2021*: Rå Hauge, K., Y. Tisheva, M. Dzhonova. BgSpeech – aktualizirane na dizayna. – Problemi na ustnata komunikatsiya, kn. 12, Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2021, 74 – 86. [Ро Хауге, Й. Тишева, М. Джонова. BgSpeech – актуализиране на дизайна. – Проблеми на устната комуникация, кн. 12, В.Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2021, 74–86.]
- Sacks, Schegloff, Jefferson 1974*: Sacks, H., E. A. Schegloff, G. Jefferson. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. – Language 50(4)/1974, 696–735.
- Searle 1976*: Searle, J.R. A Classification of Illocutionary Acts. – Language in Society, 5, no 1/1976, 1–23.
- Searle 1979*: Searle, J.R. Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge University Press, 1979.
- Tisheva, Rå Hauge 2004*: Tisheva, Y., K. Rå Hauge. Chastitsata *abe* kato pragmatichen marker. – Problemi na balgarskata razgovorna rech, kn. 6, V. Tarnovo: 2004, 255–260. [Тишева, Й., Х. Ро Хауге. Частицата *abe* като прагматичен маркер. – Проблеми на българската разговорна реч, кн. 6, В. Търново: 2004, 255–260.]
- Tisheva 2013*: Tisheva, Y. Pragmatichni aspekti na ustnata rech. – E-izdanie na Tsentar za semiotichni i kulturni izsledvaniya, 2013. [date of entering 10.02.2026] <<http://cssc-bg.com/e-library/library-humanitas/linguistics/pragmatical-aspects-2>> [Тишева, Й. Прагматични аспекти на устната реч. – Е-издание на Център за семиотични и културни изследвания, 2013. [прегледан 10.02.2026]

НЕДОИЗКАЗАНОСТ С АБЕ...

- Trendafilov 2013*: Trendafilov, D. Razbirane po podrazbirane. Smisal, kontekst i upotreba na implikaturite v obshtuvaneto. – In: *Studia Semiotica* : Vol. II, 2010. Sofia: Nov balgarski universitet. [date of entering 9.02.2026] <https://ebox.nbu.bg/sem14/view_lesson.php?id=3> [Трендафилов, Д. Разбиране по подразбиране. Смисъл, контекст и употреба на имплицатурите в общуването. – In: *Studia Semiotica* : Vol. II, 2010. София: Нов български университет. [прегледан 9.02.2026]
- Tsvetkova 1996*: Tsvetkova, M. Pauzi na kolebanie v balgarskata razgovorna rech v sapostavka s drugi slavyanski ezitsi. – *Problemi na balgarskata razgovorna rech*, kn. 3. Veliko Tarnovo, 190–196. [Цветкова, М. Паузи на колебание в българската разговорна реч в съпоставка с други славянски езици. – *Проблеми на българската разговорна реч*, кн. 3. Велико Търново, 190–196.]
- Tsvetkova 2002*: Tsvetkova, M. Za nyakoi osnovni modeli za stimilirane, prenasochvane i blokiranje na protsesa na ustното obshtuvane. – V: *Germantsite i balgarite v dialog*, 1/2002, Balgarska asotsiatsiya po chetene, Sofia, 214–221. [date of entering 10.02.2026] <https://www.bgspeech.net/uploads/files/publications/bgsp_mtz_modeli-stimilirane.pdf> [Цветкова, М. За някои основни модели за стимулиране, пренасочване и блокиране на процеса на устното общуване. – В: *Германците и българите в диалог*, 1/2002, Българска асоциация по четене, София, 214–221. [прегледан 10.02.2026]
- Vrinat 1999*: Vrinat, M. Ekspresivnite chastitsi v balgarskiya ezik. Veliko Tarnovo: Abagar 1999. [Врина, М. Експресивните частици в българския език. Велико Търново: Абагар 1999.]

КОРПУСИ

- BgSpeech*: Corpus of Spoken Bulgarian [date of entering 11.02.2026] <www.bgspeech.net/transkriptsii/> [BgSpeech: База данни от транскрибирана устна реч. [прегледан 11.02.2026]
- BulNC*: Bulgarian National Corpus [date of entering 10.02.2026] <search.dcl.bas.bg/> [БНК: Български национален корпус [прегледан 10.02.2026]]
- BNRC*: Bulgarian National Reference Corpus - BulTreeBank [date of entering 12.02.2026] <www.webclark.org/> [БНРК: Български национален референтен корпус – BulTreeBank [прегледан 12.02.2026]